HUMANISTIČKE STUDIJE

3|2017

Univerzitet
Donja Gorica

ČASOPIS
HUMANISTIČKE STUDIJE

Glavni i odgovorni urednik:
Dragan K. Vukčević

Urednica broja „O Evropi”:
Ljubinka Trgovčević Mitrović

Redakcija:
1. Đorđije Borozan (Podgorica);
2. Radule Knežević (Zagreb);
3. Ilija Vujačić (Beograd);
4. Dragica Vujadinović (Beograd);
5. Milan Podunavac (Podgorica);
6. Cirila Toplak (Ljubljana);
7. Mirjana Maleska (Skoplje);
8. Asim Mujkić (Sarajevo).

Savjet:
1. John Keane (Sidney);
2. Nenad Dimitrijević (Beograd);
3. Čedomir Čupić (Beograd);
4. Olga Breskaja (Vilnius);
5. Ana Krasteva (Sofija, Lyon);
6. Panos Ljoveras (Solun);
7. Đuro Šušnjić (Beograd);
8. Radovan Vukadinović (Zagreb);
9. Tonko Maroević (Zagreb);
10. Viljam Smirnov (Moskva);
11. Rudi Rizman (Ljubljana);
12. Alpar Lošanc (Novi Sad);
13. Vesna Kilibarda (Podgorica);
14. Stefano Bianchini (Bologna);
15. Lidija Basta Fleiner (Freiburg);
16. Hans-Georg Ziebertz (Würzburg);
17. Ratko Božović (Beograd).

Sekretar: Nikola Zečević

Dizajn: Mile Grozdanić

Priprema za štampu: Bojan R. Popović
Medeon, Podgorica

Lektura i korektura: Valentina Knežević

Izdavač: HS, UDG

Podgorica,
2017.

3|2017

SADRŽAJ

DRAGAN VUKČEVIĆ Uvodna riječ
glavnog i odgovornog urednika /5/

DIO I TEMA BROJA: O EVROPI
MILAN PODUNAVAC Politička ideja Evrope /9/
GORAN GRETIĆ Kriza ideje ujedinjenja Europe /27/
ASIM MUJKIĆ Europa i Zapadni Balkan u populističkom ruhu /45/
TIHOMIR CIPEK Rusija i Europska unija. Što je ostalo od partnerstva? /61/
ILIJA VUJAČIĆ Kontekstualnost ustavnog patriotizma
— crnogorska perspektiva /77/
NATAŠA JOVANOVIĆ Šta je novo u savremenom evropskom
orijentalizmu? Jedan teorijski ekskurs o (pre)naglašavanju
nasleđa Ibn Halduna u savremenoj socijalnoj misli /97/
RADOSLAV RASPOPOVIĆ Promjene u definisanju
spoljnopolitičkih zadataka crnogorske diplomatije u drugoj
polovini XIX i na početku XX vijeka /115/
BORO VUČINIĆ Balkanski aspekt migracione krize u Evropi /139/

DIO II STUDIJE
LIDIJA ČEHULIĆ VUKADINOVIĆ Međunarodne
organizacije u suvremenim međunarodnim odnosima /163/
FILIP IVANOVIĆ Nevidljiva ljepota i njene vidljive
predstave: Estetika Dionisija Areopagita /177/
PREDRAG ZENOVIĆ The Normative Flaws of Liberal Culturalism /191/

DIO III RECENZIJE
RADULE KNEŽEVIĆ *Suvremena politička teorija*, Crnogorska
akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2017. (Milan Podunavac) /221/
ĐORĐIJE BOROZAN *Crnogorske dinastije: Vojislavljevići, Balšići,
Crnojevići*, CID, Podgorica, 2017. (Ilija Vujačić) /225/
O identitetu, Crnogorska akademija nauka i
umjetnosti, 2015. (Nikola Zečević) /233/
ILIJA VUJAČIĆ *Saznanje i* politika, Nacionalna zajednica Crnogoraca
Hrvatske / Disput, Zagreb, 2014. (Predrag Zenović) /239/

DIO IV IN MEMORIAM
Prof. dr Lidija Čehulić Vukadinović (1966–2017) (Nikoleta Đukanović) /245/

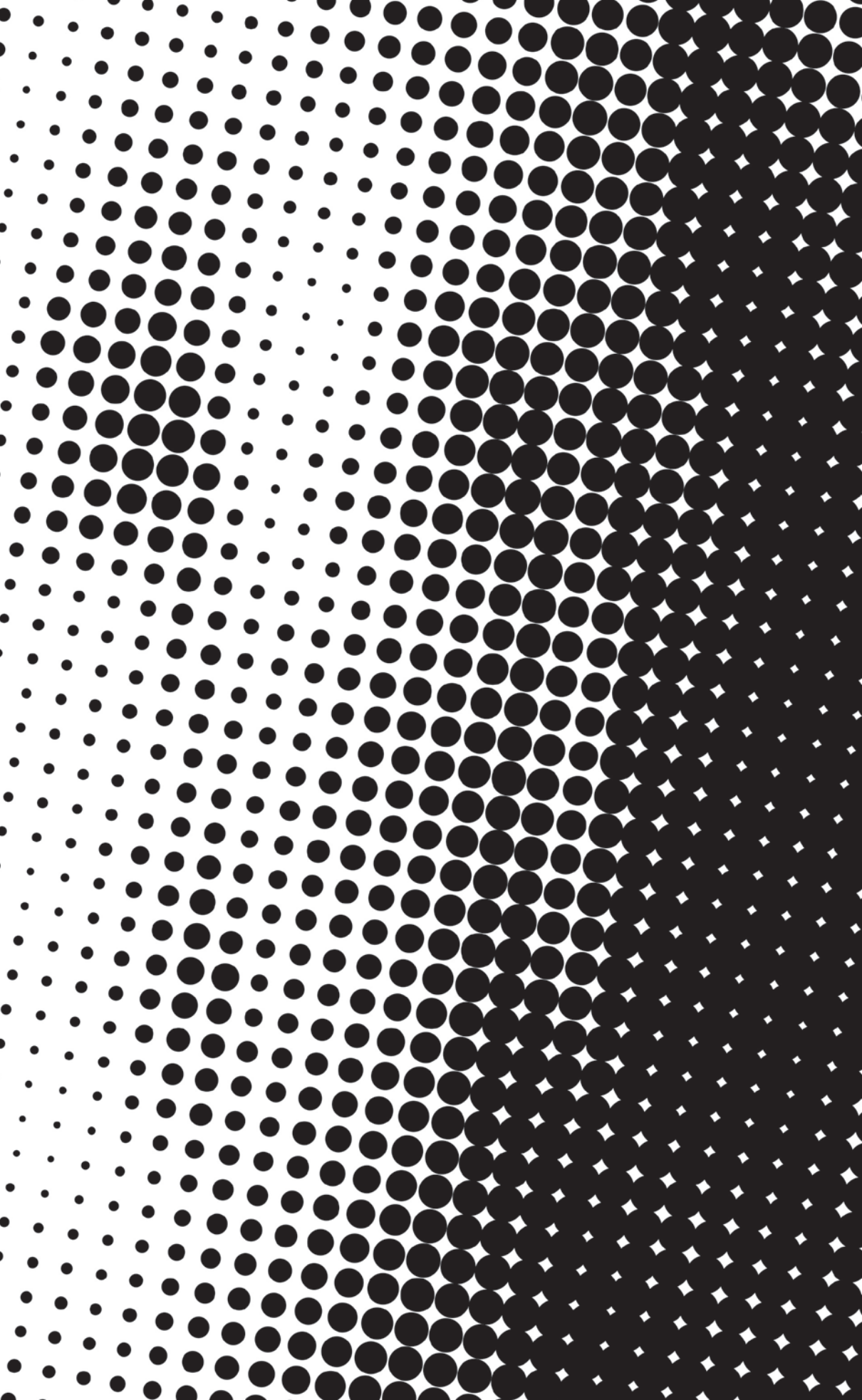

Asim Mujkić*

UDK 32:314.12(4)

Europa i Zapadni Balkan u populističkom ruhu

Autor brani tezu po kojoj populizam kao proces propitivanja dominantne ideologije i režima istine ima emancipacijski potencijal za odvajanje moći istine od hegemonijskih formi u svom jakom egalitarističkom impulsu. On može, međutim, ovisno od konkretnih društveno-historijskih okolnosti skrenuti k nacionalizmu kada se ono „mi-narod" razumije u etnokulturalnim ili sličnim ekskluzivističkim terminima i na taj način samo reafirmirati dati režim koji je sam izvor krize, ali isto tako on bi mogao, vodeći se zahtjevom za više demokratije, ili povesti u reforme po principu *Američkog progresivističkog pokreta*. O tome govorimo kada razmišljamo o za sada značajno upražnjenom prostoru ljevice. Ishodišno pitanje, prema autoru glasi: da li imamo „osjećane stvarnosne pretpostavke" za konstrukciju jednog novog narativa koji bi mogao ugroziti čvrsti brak između nacionalizma i kapitalizma?

Ključne riječi: populizam, nacionalizam, liberalna demokratija

Kako se približavamo tridesetoj godišnjici pada Berlinskog zida i reafirmacije liberalno-demokratskih vrijednosti parlamentarne demokratije i slobodnoga tržišta, podrobniji pogled na postignuća nove Europe izgleda nam sve više obeshrabrujući. Nasuprot zamišljenom izjednačavanju europskih zajednica u demokratskim standardima i daljem razvoju prema nekoj vrsti demokratske postnacionalne konstelacije, danas se čini da se Europa kao cjelina ubrzano počinje izjednačavati u političkom radikalizmu i populizmu. Politička radikalizacija i populizam pojavljuju se diljem kontinenta, od Velike Britanije do njegovog najdaljeg istoka i jugoistoka. S jedne strane, granice neke „istinske" Europske Unije slijede žilet-bodljikavu žicu koja je dijeli na sferu konsolidiranih demokratija i sferu „još-ne-istinske Europe", odnosno zemalja u demokratskoj tranziciji. S druge strane, ova se podjela topi pred naletima populističkog radikalno-desnog sentimenta koji zahvaća polako cijeli kontinent. Kako je moguće da na prvi mig ozbiljne krize Europska Unija kao fundamentalno liberalno-demokratski projekt, projekt sve veće inkluzije utemeljen na pravima, slobodama i vladavini prava, doživi tako dramatične promjene?

Ako treba vjerovati Antoniu Gramsciju koji tvrdi da je ideologija ta koja određuje poziciju subjekta u društvu, da li bismo, onda,

* Redovni profesor filozofije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. asim.mujkic@fpn.unsa.ba

mogli zaključiti sljedeće: da je, naime, nakon financijske krize 2008., ukrajinske krize iz 2014., nakon migracijske krize 2015., te Brexita 2016. godine, praćenih stalnim prijetnjama i ostvarenim terorističkim napadima, europska liberalno-demokratska ideološka naracija ili „režim istine" (Foucault) prestao nedvosmisleno determinirati poziciju subjekata u europskim društvima, te da je doživio svoj kolaps ostavivši za sobom veliku ideološku prazninu? Ako je to tako, kakve to ima veze sa Zapadnim Balkanom koji svakako nije bastion liberalne demokratije? Kako je moguće da simptomi europske krize podsjećaju na one koji su već dugo na djelu na europskom istoku i jugoistoku, koji se skupnim imenom zovu nacionalističkim populizmima? Kako je moguće da je ovaj populizam u usponu desničarski a ne ljevičarski od koga europske političke elite još uvijek strahuju? Odgovori na ova pitanja mogli bi nas prosvijetliti u uvidu u ono što bi se moglo okarakterizirati kao *strukturalna pogreška europske konstrukcije*. Suvišno je i napominjati da radikalno desničarenje postaje nezaobilaznim pejsažem i najstarije demokratije na svijetu. Ne govorim tu samo o pobjedi Donalda Trumpa na posljednjim američkim izborima. Kevin Philips bilježi, na primjer, kako su ne tako davne 1964. godine američki glasači bili „prestravljeni radikalizmom, ekonomskim konzervativizmom i južnjačkim otporom prema građanskim pravima predsjedničkog kandidata Goldwatera. Ali već do 2000. i 2004.", nastavlja Philips, „glasači su postali prijemčivi za osavremenjenu mješavinu religijskog populizma i političkog fundamentalizma"[1]. Philips je svoju knjigu pisao 2006. Danas, deset godina kasnije možemo govoriti da je ta eksplozivna mješavina izborom Donalda Trumpa postala vladajući politički diskurs SAD. Uspinjući trend desne radikalizacije više je nego evidentan u Europi. Sjetit ćemo se kako je zapaljiva radikalna desničarska retorika Jerga Heidera, bivšeg lidera austrijske Slobodarske partije, bila većini Europljana neprihvatljiva prije 10 do 15 godina. Heider je tada bio sankcioniran. Danas je takva ista, pa čak i radikalnija desničarska retorika, od baltičkih država do britanskih ostrva dio svakodnevnog političkog repertoara, jedan sasvim legitiman način političkog mišljenja, gotovo *mainstream*.

Možda bi nam se moglo učiniti da se napokon „oficijelna Europa" trgla iz opasnog drijemeža. I zbilja, Claude Junker, predsjednik Europske komisije, javno je u svome govoru o stanju Unije 2016. godine izjavio kako je jedna od najvećih opasnosti za europsku budućnost populizam.

> „Europskoj uniji nedostaje jedinstvo i suočena je s opasnošću uspona 'galopirajućeg populizma' bez presedana. Krajnje je vrijeme da toj situaciji pogledamo otvoreno u oči. Nezaposlenost je sve veća u Europi, a socijalna nepravda se nastavlja.

[1] Kevin Phillips, *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century,* Viking, New York, 2006, p. 203.

> Zato moramo djelovati vrlo brzo na temeljima društvene pravičnosti i jednakosti"[2].

Ali, ne misle svi europski lideri tako. Jedan od njih, mađarski predsjednik Victor Orban — upravo na krilima tog populizma u svojoj zemlji poručuje: „Sada je povijesni trenutak. Postoji mogućnost za kulturnu kontra-revoluciju"[3]. Zaista, jedna nova *kontra-sila* sa svojim skupom vrijednosti izbija na povijesnu scenu Europe. Koje su to vrijednosti? Prema Orbanu, Kaczynskom i drugim populističkim vođama, osobito *Višegradske grupe*, to su: „1. Povratak europskim tradicionalnim vrijednostima: obitelj i nacija i 2. Jačanje odbrane vanjskih granica Unije"[4], na principu „tvrđave Europe". Dok su, s jedne strane, Junckerova upozorenja prilično neodređena — iz njegove izjave ne možemo vidjeti *koji* je to populizam koji predstavlja stvarnu opasnost liberalno-demokratskim vrijednostima Europe — postulati nove europske kontrarevolucije ne samo da su kristalno jasni i predstavljaju artikulirani politički program, oni već nalaze svoje mjesto i u obrazovnom sistemu pojedinih zemalja EU. U udžbeniku Historije za 8. razred osnovne škole u Mađarskoj jasno se kaže:

> „Danas se ljevica najčešće deklarira kao liberalna ili socijalistička, ali socijalna osjetljivost može biti karakteristična i za desno krilo. Konzervativni političari uzimaju u obzir najvažnije aspekte nacionalnih ideala, postignuća i akumuliranih vrijednosti (obitelj, vjera i nacionalni identitet). Radikalne političke grupe najčešće razvodnjavaju vrijednosti iz prošlosti"[5].

Dakle, za razliku od Junckera, populističke vođe kontrarevolucije su načisto s ideološkom terminologijom: novi politički ideološki spektar Europe postaje stvarnost. On ima dva pola: „konzervativnu desnicu" i „radikalnu ljevicu" koja se sastoji od liberala i socijalista. Taj spektar ima dva suprotstavljena vrijednosna bloka: vrijednosti obitelji, religije, nacije, odbrane, antiimigracijski stav i socijalna osjetljivost isključivo rezervirana za članove svoje etničke nacije koju treba zaštititi svim sredstvima, pripadaju konzervativnoj desnici, nasuprot vrijednostima multikulturalizma, inkluzivnosti imigranata, osjetljivosti za manjine, tolerancije koje kontrarevolucionari nazivaju liberalno-demokratskim i socijalističkim vrijednostima. Dok Juncker svoj govor odašilje s pozicije centra, konzervativna desnica taj centar ne priznaje nego ga gura u „lijevi blok". Gotovo da nije niti

---

2 Jean-Claude, Juncker: *Govor o stanju Unije*, http://www.cnbc.com/2016/09/14/europe-faces-galloping-populism-juncker-warns-in-state-of-the-union-address.html; 2016.

3 Orban u A. Palokaj: *Orban i Kaczynski traže da se provede kulturna kontrarevolucija u EU*, *Jutarnji list*, Zagreb, 9. 9. 2016., 22–23., str. 22.

4 Ibid., 23.

5 A. Handabaka: *Viktor Orban u udžbeniku povijesti za osmi razred*, *Jutarnji list*, Zagreb, 8. 9. 2016., 20.

vrijedno spomena u ovom kontekstu reći kako su sve pomenute kontrarevolucionarne vrijednosti: obitelj, religija, nacionalni identitet i solidarnost sa pripadnicima samo svoga etničkog naroda, zajedno sa svim mjerama za njihovu zaštitu, već duboko ukorijenjeni u populističke etnonacionalističke režime Zapadnog Balkana[6] i to već više od četvrt stoljeća. Njihove političke elite manje-više već odavno sa sličnim prijezirom gledaju na liberalno-demokratske vrijednosti i političke direktive Bruxellesa kao na nešto nametnuto i vještačko. Daleko prije nego što ih je i izgovorio, te elite su se držale Orbanovog naputka koji kaže kako je njegova, mađarska nacija „kulturno vrlo homogena nacija koja se ne želi promijeniti"[7]. Kontrarevolucionarna Europa koja nam dolazi s plimom populizma ustvari ona je na koju nas želi nemušto upozoriti Juncker, ali na žalost, sama neodređenost njegovog imenovanja te opasnosti, po mom mišljenju još je opasnija. Ona odražava njegovo zaista iskreno nevjerovanje u mogućnost da takva Europa jednog dana može postati stvarnost. Naravno da može. Upravo onako kako su, prije neka dva desetljeća, europske političke elite — i s lijeva i s desna — prihvatile narativ o ekonomskoj neodrživosti države blagostanja, u predvidivoj budućnosti može postati prihvatljivo i odbacivanje liberalne demokratije po osnovu njezine neodrživosti, posebno u svjetlu stalno rastuće teritorističke prijetnje, invazije imigranata i stalne ekonomske krize. Nećemo je moći sebi priuštiti, kako više nismo mogli sebi priuštiti državu blagostanja — zasad još samo možemo naslutiti takav razvoj događaja iz onoga što govore zagovornici naracije nove kontrarevolucije. Ostat ćemo s onim što imamo: slobodno tržište i nacionalni ponos.

Na taj način postavljena je pozornica za desnu kontrarevoluciju: sebičnost i korupcija najbogatijih devastirala je ekonomije europskih zemalja. Akumulacija bogatstva, kako je to još Marx pisao, išla je pod ruku s akumulacijom bijede proizvodeći jaz u bogatstvu, ako je vjerovati Thomasu Pickettyju[8] na razinu jaza koji je vladao 1914. godine. Vlade, kako one nacionalne tako i ona europska kao instrumenti ili politička frakcija ove dominantne manjine, uvele su opsežne mjere štednje i druge mjere koje su poharale javne službe. Riječ je uglavnom o mjerama stvorenim da oni koji su u najnepovoljnijem socijalnom

---

6 Koji su to populistički etnonacionalistički režimi Zapadnog Balkana i na temelju čega su populistički? To su ponajprije oni u kojima nije uspostavljena nedvojbena klasna dominacija, i gdje se kapitalistički preustroj još nije konsolidirao, i gdje se nacionalno pitanje još uvijek percipira kao „neriješeno", osobito u teritorijalnom smislu, što su sve tijesno povezana pitanja. Ti režimi opstaju na „održavanju" nacional-revolucionarnog plamena i politička moć se zasniva na povlaštenom mjestu zastupanja etničkog naroda koje još uvijek opsijedaju elite-izazivači. Zbog toga što ideologija još ne može bezrezervno alocirati mjesto pojedinca u zajednici, populističko vođenje politike koje se ogleda u stalnim mobilizacijama na etno-nacionalnom osnovu po raznim, često bizarnim pitanjima, je permanentna karakteristika tih režima.

7 Ibid., 20.

8 Vidi u: Thomas Picketty, *Capital in the 21st. Century*, The Belknap Press of the Harvard University Press, Cambridge, London, 2014.

položaju i oni koji su za takvu situaciju najmanje krivi na svojim plećima iznesu teret krize: „spasimo naše banke". Opravdanje za krizu nerijetko se nalazi u „žrtvenom jarcu": prebacivanjem krivice na ranjive grupe sa socijalne margine, na manjine oko kojih se sabiru pozivi na nacionalno i patriotsko jedinstvo. Dolazimo u čudnu situaciju da grupa onih koji su najmanje odgovorni za krizu viktimizira drugu grupu najmanje odgovornih za krizu, pri čemu sistem koji reproducira tu krizu ostaje u potpunosti netaknut. Politički, ovo unutrašnje komešanje rezultiralo je brisanjem političkog centra — koji je nekoć predstavljao ponos liberalno-demokratske Europe — u ofanzivi konzervativne nacionalističke desnice s jasnom političkom agendom. Liberali, ljevičari, zeleni i drugi ostali su na vjetrometini bez ikakve ideje šta da urade povodom toga i to je ono što nam se jasno ocrtava u Junkerovom govoru.

Općenito govoreći, *populizam se javlja kada proces ideološkog određenja pozicije subjekta u društvu postane problematičan zahvaljujući specifičnim historijskim, političkim, ekonomskim okolnostima, u doba strukturne ekonomske krize ili niza kriza koje zahtijevaju kritične promjene; kada vladajuće mreže solidarnosti kojima se do jučer stanovništvo držalo na okupu počinju da se doživljavaju kao nametnute, korumpirane, kada se počnu dovoditi u pitanje; kada dominantni narativ i prakse političke legitimacije „iznenadno" počnu gubiti svoju mobilizacijsku snagu*. Gore spomenuti Viktor Orban upravo opisuje taj fenomen gubitka mobilizacijske snage dominantnog političkog narativa kada kaže: „postoji jedan duhovni diktat koji se temelji na zapadnoliberalnim shvaćanjima svijeta. To dolazi iz Amerike, a to nam nije donijelo ništa dobroga"[9]. Tu vidimo kako mađarski populistički lider odbacuje s prijezirom naraciju s kojom su dva puta građani Mađarske, prvi put, 1956. neuspješno, a drugi put 1989. uspješno delegitimirali i zbacili jedan režim. Bilo kako bilo, moramo postaviti pitanje, zašto povremeno, ideološko određenje pozicije subjekta u jednom društvu postaje problematično? Evo vidimo na Orbanovom primjeru, to se desilo dva puta u relativno kratkom historijskom razdoblju: 1989. i danas. To se možda dešava zbog prevelikog nesrazmjera između ideološkog narativa koji drži političku zajednicu na okupu i same stvarnosti. Populizam je obično širok i maglovit društveni pokret koji se temelji na dubokim emotivno nabijenim uvjerenjima — mitovima koji „reflektiraju način na koji ljudi doživljavaju formativne periode svoje povijesti"[10] i pojavljuje se obično kada strukturalne deficijencije dominantnog poretka postanu isuviše očite — uglavnom u vrijeme velikih ekonomskih kriza. Strukturalna deficijencija dominantnog liberalno-demokratskog poretka ispoljava se, na primjer, kao suštinska

[9] Orban u V. Vurušić: *Vučić*: *Orban je veći lider od mene, od njega učim*, Zagreb, *Jutarnji list*, 22. 11. 2016; 21.

[10] John Girling, *Myths and Politics in Western Societies* Transaction Publishers, New Brunswick, London: 1993, p. 2.

nejednakost koja proizvodi sve druge manifestne oblike nejednakosti. Ova deficijencija dakako počiva u samoj strukturi Republike.

Još je James Madison, kako navodi Adam Przeworski[11], ispravno primijetio da je „imovina uvijek u opasnosti kada ljudi imaju riječ u vlasti". To u praksi znači da je u stvari jednakost uvijek u opasnosti kada imovina ima riječ u vlasti. Stoga su institucije političkog predstavljanja izvorno kreirane, kaže Przeworski, ne da bi izašle u susret društvenoj većini i njegovoj „suverenoj volji", već, tome nasuprot, da bi se zaštitila manjina, odnosno jedina relevantna manjina — vlasnici imovine i moćnici. Tako je sistem demokratskog političkog predstavljanja koji počiva na ovoj strukturnoj deficijenciji, u biti duboko *manjinski*, a ne većinski kako se o tome govori već na nivou samorazumljivosti. To je pristrasni politički strukturno deficijentni demokratski aranžman. Kao „republika svojine"[12] njome vlada princip koji dopušta ljudima birati, ali ne i participirati, to jest, s izborima se okončava i sama participacija građana u oblikovanju svoje političke zajednice. Taj proces kroz svoje stalno ponavljanje dovodi to „trošenja" kada strukturalna deficijencija ispliva na površinu, najčešće u vidu široko rasprostranjenog osjećaja beskorisnosti izbora, u smanjenju broja glasača kada — valjda kao odbrambeni refleks — političke elite cinično optužuju svoje građane zbog smanjenog interesa u „učešću u političkim procesima". U ideološkom smislu sistem izražava tendenciju kontroliranja i usmjeravanja društvenih interakcija koje neizbježno proizvode uvijek nove kontekstualizacije i perspektive, nove načine govorenja i razumijevanja stvarnosti. Cilj svake ideološke hegemonije je spriječiti slobodni razvoj društvenih procesa i interakcija, odnosno, kako je to Louis Althusser rekao, dominirati imaginacijom svojih subjekata kako bi se nastavilo s nesmetanom manjinskom vladavinom, koja se doslovno *skriva*, bilo iza univerzalističkog humanističkog diskursa, iza čovjeka kao takvog, ili iza nekog partikularističkog diskursa koji osigurava društveno jedinstvo: rasnog, klasnog ili etno-nacionalističkog. Roland Barthes otkriva ovu vitalnu strategiju vladajuće manjine kao strategiju *eksnominacije*: hegemonijska klasa — vladajuća manjina — definirana je kao „društvena klasa koja ne želi biti imenovana ... značenje iz nje ističe sve dok samo njeno ime postane nepotrebno"[13]. Ipak, ovaj strukturni nedostatak moderne političke zajednice izgleda da omogućuje egzistenciju specifičnog režima moći, odnosno istine. Danas, nastavlja Barthes, ovo nestajuće ime vladajuće manjine — „buržoazija srasta s imenom nacije, čak i kada, da bi to postigla ona mora iz nje isključiti elemente za koje odluči da su alogeni"[14] poput komunista u

[11] Vidi u: Adam, Przeworski, *Democracy and the Limits of Self-Government,* Cambridge University Press, 2010.

[12] Vidi u: Michael Hardt, Antonio Negri, *Mnoštvo*, Arkzin, Zagreb, 2009.

[13] Roland Barthes, *Mythologies*, The Noonday Press, New York, 1991, p. 137.

[14] Ibid., 138.

Barthesovo vrijeme, ili danas, imigranata, etnički ili kulturno drugih[15]. Glavni aksiom republikanske manjinske vladavine je njezina anonimnost koja se dešava tokom njene apsorpcije u naciju, u čovječnost uopće. Ovo je proces tokom kojeg vladajuća manjina, kao što to Barthes naglašava, „transformira stvarnost svijeta u sliku svijeta, Historiju u Prirodu"[16]. Pa ipak opravdavajuća ideološka naracija je uvijek „privremena" jer već s prvim krizama ona gubi dah, ubjedljivost. U takvim neizbježnim okolnostima, a neizbježne su zbog strukturne deficijencije Republike, vezivanja za kapitalizam i proturječnosti koje on prirodom svog djelovanja generira, dominantna manjina biva prisiljena da se upusti u „takmičenje" i „licitaciju" sa opozicijskim elitama, populistima izazivačima, s ciljem da ih „izlicitira" na polju emocija, „osjećane stvarnosti".

Kada dominantne ideološke fraze i vrijednosni sudovi koji su do jučer uspješno mobilizirali subjekte i određivali nedvojbeno njihovu poziciju u društvu, izgube svoju snagu, ubjedljivost — a tu snagu gube, kako to, recimo, jasno pokazuje *Američki progresivistički pokret*, zbog toga što se percipira da se vladajuća klasa otuđila od značajnih egzistencijalnih problema mnoštva — javlja se ideološki i politički prazan prostor koji zaziva nove mitologije, nove ideološke naracije i nove forme društvene solidarnosti, nove načine gledanja i bivanja-zajedno-u-društvu. Tada na scenu stupaju elite-izazivači koji u tom nastalom vakuumu vide šansu za nove procese ideološke proizvodnje naroda: otvara se „takmičenje" za novo značenje riječi „mi narod", populusa, što u biti znači novu rekombinaciju političke elite koja će biti ubjedljiva, odnosno koja će biti percipirana kao ubjedljiva onda kada kada njeni prvaci izreknu frazu „mi, narod". A parafraziram Gramscija, ovaj proces političke „normalizacije" kada zajednicom ovlada frakcija političke elite koja je ubjedljiva u iskazu „mi-narod" sastoji se u transformaciji mnoštva, populacije-uopće u „građanstvo" uz pomoć novostvorene ideološke mreže očekivanih i predvidljivih djelovanja, čime se stvara novi učinkoviti mehanizam kontrole i discipliniranja populusa, jer ideološki hegemonistički narativ opet jasno i nedvojbeno određuje mjesto subjekta u društvu. Kako se postiže to normaliziranje?

Svakako značajnog udjela tu ima naracija o zamišljenoj zajednici. Politički subjekt novog načina govorenja obično se isprva naziva „populistom". Populistički vođa sebe predstavlja kao onoga ko je

[15] Zanimljivo je da Staljin vrlo precizno i korektno opisuje ove buržujske nacije kao „nacije koje su svoju sudbinu u potpunosti vezale uz sudbinu kapitalizma. Vodeća snaga tih nacija pripada buržoaziji i njenim nacionalističkim strankama; nacionalno jedinstvo nameće vladavinu ideologije klasnog mira; takva nacija širi svoju teritoriju osvajanjem i na račun teritorije drugih nacija; u buržoaskoj naciji vladaju nepovjerenje i mržnja prema drugim nacijama; tu se tlače nacionalne manjine; takva nacija stvara jedinstveni front s imperijalizmom!" — Staljin u: Srećko Pulig: *Hrvati i Srbi kao buržoaske nacije?*, Zagreb, *Novosti*, br. 758, 27. 6. 2014. str. 14.

[16] Roland Barthes, *Mythologies*, The Noonday Press, New York, 1991, p. 140.

sposoban da „čuje" i „razumije" glas naroda, za razliku od „onih gore", otuđenih elita koje „nije briga za svoj narod". Vođa, narodni tribun ima tu moć da uhvati tu emotivnu energiju mnoštva i da je usmjeri u novom pravcu. Ovo „slušanje" i „razumijevanje" glasa naroda s početka se artikulira uglavnom u nejasnim, maglovitim frazama i metaforama koje, osobito nakon ponavljanja u medijima i drugim važnim javnim forumima, izgleda da počinju rezonirati među uznemirenim masama jer ih mase počinju osjećati kao stvarne. One kasnije postaju učinkovite metafore mobilizacije. Evo, uzmimo samo svježiji primjer izuzetno potentne fraze Slobodana Miloševića iz 1987: „niko ne sme da vas bije". Ta fraza slučajno je izrečena u jednom sasvim specifičnom kontekstu na Kosovu. Uistinu, ako izuzmemo tu frazu iz izvornog konteksta — niko ne smije da vas bije — ona je besmislena. Ali ako se iščita kontekstualno, a osobito nakon što se bezbroj puta ponovi na brojnim partijskim forumima i vrlo pristrasnim medijima, ona se pretvara u moćni instrument elite izazivača na njenom putu ka osvajanju vlasti. Ova fraza koja reflektira upravo to pravo „slušanje" i „razumijevanje" narodne muke, ubrzo je postala temeljem koherentnog narativa političkog legitimiteta Miloševićevog režima, „istina osjećane stvarnosti" i centar političke gravitacije oko kojega je otpočinjala proizvodnja novog populusa. Doduše, treba dodati da je Milošević već uvelike bio sastavnim dijelom vladajuće elite, ali je predvodio jednu njenu frakciju koja je najprije opozvala partijski establišment, a potom i preuzela vladajuću poziciju u njemu, ovaj put s legitimitetom osjećane stvarnosti pokreta kosovskih Srba i antibirokratskih demonstranata.

Ako ga gledamo iz ovog ugla, populizam po sebi ne predstavlja prijetnju demokratiji već uvijek i isključivo prijetnju određenom režimu, bio on demokratski ili ne. Janusz Bugajski ističe kako „populizam može pridonijeti demokratskom razvoju ukazujući na pukotine, frustracije i propuste u zapadnim društvima i uvodeći nove igrače u politički proces, nanovo povezujući političare s narodom i potičući birače da gledaju politiku kao odgovornu dužnost svakog građanina"[17]. Uistinu, historijski gledano, jedan od najvećih populističko-egalitarističkih pokreta, *Američki progresivistički pokret* — koji je trajao desetljećima, bio je izrazito „pro-demokratski", odnosno, rezultirao je odgovornijim institucijama demokratske vladavine, razvio drugačije senzibilitete i mreže solidarnosti koje su značajno oblikovale razvoj američke republike u prvoj polovini XX stoljeća. Naime, zadnje decenije XIX stoljeća u SAD obilovale su obuhvatnom korupcijskom praksom koja se „protezala od samog dna američke političke strukture pa gore sve do državne razine vlasti"[18]. Korupcija se posebno ogledala u tome da je „moć određenja legalnosti

[17] Janusz Bugajski: *Ekonomski neuspjeh populističke vlade vodit će društvo prema nacionalizmu i rasizumu*, Zagreb: *Jutarnji list*, 1. 12. 2016., 26–27, str. 26.

[18] George E. Mowry, *Theodore Roosevelt and the Progressive Movement* (New York: Hill and Wang, 1960), p. 9.

društveno-ekonomskog zakonodavstva bila prebačena iz ruku popularno izabranih tijela"[19] u ruke, kako to naglašava Mowry, nekolicine moćnika iza kojih su stojali monopoli dominantnog *laissez-faire* kapitalizma. Imajući na umu takvu situaciju, mogli bismo zaključiti da je ideološki mehanizam američke republike u drugoj polovini XIX stoljeća izgubio svoju učinkovitost i ubjedljivost i tako otvorio politički prostor za najrazličitije populističke inicijative, od kojih je većina zagovarala i djelovala prema reafirmaciji demokratije, povratku demokratskim korijenima i na temelju tih „osvježenih" ključnih vrijednosti redefiniranju pravila i procedura političkog života. Tako je Američki progresivistički pokret „pokušao i u izvjesnom smislu uspio promijeniti cijelokupno moralno, ekonomsko i političko lice zemlje. Van sumnje, on je promijenio standarde političkog poštenja i javnoga morala... pokušao redistribuirati bogatstvo na pravičniji način između svih ljudi te nacije"[20].

Dakle, američki populisti toga razdoblja uspjeli su „rehabilitirati" demokratske etičke vrijednosti u donošenju političkih odluka, rehabilitirati samu demokratiju i njezine vrijednosti. Ustanovili su novi demokratski *ethos* i legitimacijski narativ koji je legitimirao onu politiku koja je vodila k ublažavanju ogromnog jaza u bogatstvu i koji je uz manje ili veće preinake držao američki politički život većim dijelom XX stoljeća — odnosno, da budemo precizni, do Reaganove ere. Ovaj pokret je insistirao na „više demokratije", na tome, da parafraziram John Deweya, da se kriza demokratije treba razriješiti isključivo demokratskim sredstvima. Istovremeno, na krizu demokratije svoj odgovor tražili su i razni populistički pokreti u Europi. Taj odgovor se svodio na zahtjev za što je moguće manje demokratije, odnosno zavladalo je mišljenje da je demokratija uzročnik propasti i da, da parafraziram Orbana, nije donijela ništa dobroga. Ti populizmi uglavnom su ustanovili niz radikalnih režima s nacionalističkim i često rasističkim hegemonijskim diskursima i njima pripadajućim mrežama solidarnosti među građanstvom. Ali, ono što je zajedničko i u jednom i u drugom slučaju, i zahtjevu za više i zahtjevu za manje demokratije, je to da se populizam javio u kontekstu gubitka legitimnosti, ubjedljivosti prethodnoga dominantnog hegemonijskog narativa (u oba slučaja laissez-faire kapitalizma) i u svjetlu nastanka novog (u SAD, nastanak New Deal i keynesijanske demokratije, u Europi nastanak talijanskog fašizma i njemačkog nacizma i njihovih raznih diktatorskih podvarijanti — Španija). U oba slučaja populizam se rađao u procesu sve većeg otuđenja političke klase tokom kojega je dominantna manjina „isplivala" u svojoj „golotinji", odnosno u svjetlu onoga što ona doista i jeste: manjina. U oba slučaja populus je reagirao u formi potrage — manje ili više nasilne — za novim formama političke i društvene solidarnosti i prikladnom formom nove političke legitimacije. Populizam bi stoga, kako je već

[19] Ibid., 8.
[20] Ibid., 10.

nagoviješteno, mogli odrediti kao proizvod strukturalnih deficijencija postojećeg hegemonijskog sistema bez obzira na stupanj njegove demokratičnosti.

Prema savremenom ideološkom spektru, europski populizam danas je radikalni desni populizam — i to je ono što Juncker nikako ne može izustiti, unatoč dramatici situacije s kojom se suočava Europa danas. Istina, barem za sada, kako primjećuje Bugajski, „za razliku od svojih prethodnika iz 20. stoljeća, kao što je fašizam, izbjegava nasilnu pobunu i podržava demokratsku zamjenu sadašnjih vlada"[21]. Reda radi, pomenimo i par primjera onoga što bi moglo biti okarakterizirano „lijevim populizmom" u slučaju Grčke (pokret SYRIZA) ili Španije (pokret PODEMOS), no ovi pokreti, barem za sada, ne pokazuju snagu koja bi mogla ugroziti europski establišment. SYRIZA koja je nagovještavala takav potencijal uspješno je i brzo poražena združenom ofanzivom liberalno-demokratske europske administracije, Svjetske Banke i MMF-a. Jedna od glavnih karakteristika i „lijevog" i „desnog" populizma je duboko nepovjerenje prema otuđenim političkim elitama. Ali gnijev lijevih populista usmjeren je ka (neoliberalnom) kapitalističkom sistemu kao pravom izvoru problema. Gnijev desnih populista ima i sam ovih elemenata — usmjerava se on i na establišment, odnosno na „manjinsku" vladavinu, što ga čini u bitnom smislu „antielitističkim", ali glavni krivac nije kapitalizam[22] i protivrječnosti koje iz njega proističu, već „liberalna demokratija"[23] ili „duhovni diktat koji se temelji na zapadno-liberalističkim shvaćanjima svijeta", pod kojim se uglavnom misli na toleranciju različitih životnih stilova, multikulturalizam, permisivnost, što se sve transsuptancijalizira u tijelima marginalaca: imigranata, stranaca, „obojenih", „pedera", „muslimana", „židova", itd. koji su permisivnom, kapitulanstkom voljom „otuđenih elita" tu i uzimaju nam poslove, socijalna davanja, nameću nam strane običaje itd. Odsustvo revolucionarne agende kod populista, i načelna „privrženost" demokratiji, instituciji izbora i slično, u stvari potvrđuje njihov „pro-sistemski" nacionalistički karakter. Oni se ne bune suštinski protiv sistema koji upravo generira krizu i bijedu, već se traži restrikcija uglavnom liberalno-demokratskih procedura, pri čemu bi se za njih otvorio novi

---

[21] Janusz Bugajski: *Ekonomski neuspjeh populističke vlade vodit će društvo prema nacionalizmu i rasizumu*, Zagreb: *Jutarnji list*, 1. 12. 2016., 26–27., str. 26.

[22] Bilježimo, doduše, i savremena desničarska populistička protivljenja kapitalizmu, ali riječ je uglavnom o protivljenju „velikom biznisu i multinacionalnom poduzetništvu koje optužuju za ograničavanje domaće konkurencije ili uništavanje (domaće, etno-nacionalne — A. M.) radne klase prebacivanjem industrije u druge zemlje", Ibid., 27.

[23] Protivljenja „liberalnoj demokratiji" su isto tako protivrječna: „Vode kampanju protiv liberalizma protiveći se sekularizmu koji nameće država", prigovaraju općeniti trend „devijacije od tradicionalnih društvenih normi", ali isto tako, neki populisti „tvrde da zapravo brane liberalizam protiveći se imigrantima koji ne toleriraju liberalizam", Ibid. 27. Dakle, mogli bismo zaključiti da ovi populisti u stvari „nacionaliziraju" liberalnu demokratiju, odnosno da im ona može biti prihvatljiva u izuzetno restriktivnom smislu.

politički prostor i odriješene ruke da u okvirima takvog sistema uspostave svoju dominaciju. U slučaju SYRIZE koja je pažnju skrenula na protivrječnosti savremenog kapitalizma, taj sistem je promptno reagirao preko institucija u Bruxellesu, nacionalnih vlada jakih članica Unije i međunarodnih institucija; reagirao je, rekli bismo, s brutalnom odlučnošću: Grčkoj se neće oprostiti dug; ona ga mora platiti tako što će uvesti mjere štednje i rasprodaje nacionalnih resursa. Dakle, dok ljevičarski populisti identificiraju sistem manjinske vladavine (moćnika) kao sami izvor problema, desničarski populisti ustaju suštinski u odbranu sistema koji se shvaća kao sistem naše nacionalne vladavine a protiv korumpiranih političkih elita koji su izdali svetu vjernost sistemu nacije. Zato Trumpisti u Americi zdušno staju iza slogana „Učinimo Ameriku opet velikom". U domeni pojavnosti, desničarski populizam je populizam „žrtvenog-jarca": tu su kriva konkretna strana tijela koja vršljaju i potkopavaju „naš način života". Eliminacija žrtvenog jarca će obnoviti istinske patriotske veze, zaliječiti rane naše prave političke zajednice. S obzirom na to da svaki populizam zamišlja idealnu zajednicu, možemo sada načiniti sljedeći korak i upitati da li postoje sličnosti u zamišljanjima idealnih zajednica u razvijenoj Europi i na siromašnom Balkanu, odnosno, da li je balkanski populizam nešto posebno ili značajno različito od populizama razvijene Europe?

Naravno, na prvi pogled može izgledati neprikladno povlačiti paralele između populizama koji se razvijaju u zapadnoeuropskim zemljama i populizama u takozvanim demokratijama u tranziciji, koji se, prema Bugajskom, razlikuju kao primarno ksenofobni (zapadnoeuropski) ili primarno etnonacionalistički (zapadnobalkanski). Etnonacionalistički populizmi koji bujaju na Balkanu od 1989. jesu populizmi još uvijek „nacionalizirajućih" država. Nacionalizirajuću državu Rogers Brubaker opisuje kao

> „državu jedne partikularne etnokulturalne „središnje nacije" čiji jezik, kultura, demografska pozicija, ekonomsko blagostanje i politička hegemonija mora biti zaštićena i promovirana od strane države. Ključni elementi su 1) osjećaj 'vlasništva' nad državom od strane partikularne ethnokulturalne nacije koja se zamišlja različito od građanstva ili stalnog prebivališta i 2) projekt 'uklanjanja nepravde' ili 'kompenzacije' koji upotrebljava moć države da promovira specifične (i samim tim neadekvatno ispoštovane) interese središnje nacije"[24].

Današnja desničarska populistička agenda — kako ona na Istoku, tako i ona na Zapadu Europe — može se, čini se, bez problema reducirati na zajedničke imenitelje: problema „vlasništva" nad partikularnom državom od strane partikularne „središnje" nacije, bilo da

[24] Rogers Brubaker: *Nationalizing states in the old 'New Europe' — and the new*, *Ethnic and Racial Studies,* Vol. 19, No. 2, April 1996; pp.: 411–437, p. 431.

je riječ o etnokulturalnoj naciji koja brani tu etnokulturalnu središnju poziciju — na primjer „mađarstvo Mađara" — bilo da je riječ o političkoj naciji koja brani „naš način života" — na primjer, američki, francuski, holandski način. Sljedeći zajednički imenitelj je, i u tome su saglasni različiti desničarski populizmi kontinenta, zahtjev za uklanjanjem nepravde, odnosno za kompenzacijskim mjerama koje njihova država mora poduzeti kako bi promovirala vitalne interese središnje nacije, etničke ili političke — kao na primjer, bodljikava žica na granici, zid i deportacije — samo da pomenemo par drastičnih mjera kompenzacije, odnosno ispravljanja nepravde. Minorne razlike između ta dva populizma javljaju se u sljedećem: „prijeteći Drugi" u nacionalizirajućim državama Zapadnog Balkana su obično susjedni narodi ili etničke manjine — legalni rezidenti njihovih država, no ne ipak i „naš narod", premda imigranti i druge kulturalne alternativne životne forme kao što su LGBT nisu isključene kao prijetnja. „Prijeteći Drugi" u nacionaliziranim, konsolidiranim državama su imigranti, premda drugi narodi: manjine ili susjedne nacije nisu isključene kao potencijalna prijetnja: sjetimo se samo žalopojki o „lijenim Grcima" koji isisavaju naš novac i očekuju od nas da platimo njihove račune, itd.

Drugim riječima, izgleda da je zajednička karakteristika svih desničarskih populizama Europe *etnonacionalizam*. Isto tako, izgleda da je u vremenima duboke krize — do koje se došlo neograničenim špekulacijama financijskog kapitala ponajprije, posljednja crta odbrane, pa time i posljednji horizont političke legitimacije nacionalizam u kojemu se izjednačuju desničarski populizmi „razvijene" i „nazadne" Europe. Razmjerno kratka ali duboko uznemirujuća epizoda sa sirijskim izbjeglicama ljeta 2015. bila je više nego dovoljna da otkrije ovaj krajnji politički horizont takozvanih europskih „postnacionalnih konstelacija", konsolidiranih demokratija iza kojih stoji, kako kaže Plessner, duga tradicija ustavnih borbi. Svjedočili smo kako su ove etablirane liberalne demokratije vrlo lako poduzele odlučne zaštitne i kompenzacijske mjere kako bi održale svoje „vlasništvo" nad svojom zemljom i svoj „autohtoni" način života. Taj vokabular čistoće kojim su se legitimirale kompenzacijske mjere je nacionalistički jezik par excellence. Na taj način, nacionalizam se pokazao ne kao neka nesretna i slučajna devijacija liberalne demokratije, već kao njezin strukturalni moment jer je postao — u vremenu krize — krajnom mjerom zaštite liberalne demokratije. Upravo u tome leži razlog zašto Juncker nije mogao jasno imenovati opasnost.

Ako sada nacionalizam postavimo u središte same europske političke organizacije, a ne liberalnu demokratiju i kulturu ljudskih prava — što se smatralo, nekritički, naravno, za središnje „europske vrijednosti" — tada će usporedbe pitanja europskog identiteta i nepodnošljive sličnosti desničarskih previranja Zapadne Europe i etnonacionalizama Istočne Europe imati punog smisla. Još uvijek vruća nacionalizirajuća jezgra — koja je dva puta u prošlom stoljeću rezultirala svjetskim ratom — izgleda da isijava podjednako temeljito

kako u liberalnim demokratijama tako i u nacionalizirajućim državama Zapadnog Balkana. Isaiah Berlin naglašava da

> „potreba da pripadamo nekoj grupi koja se može lako identificirati, smatrala se još od Aristotela, prirodnim preduslovom za ljudska bića: porodice, klanovi, plemena, staleži, društveni redovi, klase, religijske organizacije, političke partije, i naposlijetku nacije i države, bile su historijske forme ispunjenja ove osnovne ljudske potrebe. Možda niti jedna posebna forma nije bila nužna za ljudsku opstojnost kao što su to potrebe za hranom, skloništem ili sigurnošću ili razmnožavanjem, ali je u svoje vrijeme bila nezamjenjiva"[25].

Šta može uopće značiti da krajnji odgovor na financijsku i imigracijsku krizu u Europi nije bilo, kako je to John Dewey sa progresivističkim nervom, nekoć sugerirao „više demokratije", ili „više ljudskih prava", već „manje demokratije", „manje liberalizma", pa čak i manje „ljudskih prava"? To bi moglo značiti, na tragu Isaiah Berlina da „nijedan politički pokret danas ... nema izgleda na uspjeh ukoliko se ne približi nacionalnom sentimentu"[26]. Ovu Berlinovu „lekciju" lako su naučili kako političke vođe provincijalnih malih balkanskih država tako i političke vođe razvijenih liberalnih demokratija. Nacionalistički sentiment, ili nacionalistički osjećana stvarnost prevladava još uvijek kao legitimacijska naracija onoga što Berlin naziva potrebom da pripadamo nekoj grupi koja se može lako identificirati. Izgleda da se danas još samo ovaj narativ pokazuje efikasnim u opravdanju bijesa i frustracije europskog individuuma, njegove ili njene potrebe da bude dijelom nečeg većeg od njega ili nje same, nečega od krajnje važnosti što nudi smisao u naizgled besmislenom, rapidno mijenjajućem svijetu, svijetu koga je do kosti ogolio pobjedonosni marš laissez-faire kapitalističke ekonomije naših dana. Stalno šireći jaz u bogatstvu, potkopavanje sigurnosti društvenih pozicija više jednostavno nije u stanju osigurati sredstva za realizaciju liberalističke ideološke alokacije građanina. Utoliko vjerovatnoća radikalizacije u nacionalističkom pravcu postaje izvjesnija. Obično je tokom posljednjih desetljeća ideologija ili narativ opravdanja desnice bio učinkovitiji u tome da ponudi terapeutske prečice do smisla — prečice „olako obećane brzine", vrlo simplističkih narativa koji dijele svijet iznova na crni i bijeli i slično; ukratko, nešto što smo u bivšoj Jugoslaviji doživjeli nakon famozne Osme sjednice srbijanskog SK, prije 30 godina. Problem na koji ukazuje nacionalistički vokabular osjeća se „pravom stvari", kao nešto konkretno: vidljivo kao čudno odjeveni crni čovjek koji snižava moju nadnicu i preuzima moj posao ili, na Balkanu, kao moj samo naizgled mirni susjed koji u stvari

---

[25] Isaiah Berlin, *The Proper Study of Mankind*, (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1998), p. 586.

[26] Ibid., 604.

cijelo vrijeme smišlja kako da ugrozi moje nacionalno biće. Jakoća i utjecaj ovih „naturalističkih" sentimenata i njihove pripadajuće im ideologije koincidiraju s ekonomskom krizom, s povećanim brojem pojedinaca kojima je spriječen pristup resursima zajednice, isto onako kako se ovaj sentiment smanjuje ili čak nestaje u periodima ekonomskog prosperiteta i blagostanja. O tome, čini se uzaludno, govori ili bi trebalo da govori ljevica.

Nacionalizam kao krajnje osjećana stvarnost i konačna crta odbrane liberalne demokratije danas nije samo ideologija već i više od toga — on je režim istine sa svojim procedurama i poretkom stavova koji je, kako naglašava Foucault, „povezan u cirkularnom odnosu sa sistemima moći koji ga proizvode i održavaju. Ovaj režim istine nije puki ideološki ili superstrukturni; on je uslov oblikovanja i razvoja kapitalizma. I to je isti režim koji, uz manje modifikacije, operira i u socijalističkim zemljama"[27]. Tako se nacionalizam ispostavlja krajnjom crtom odbrane kako liberalno-demokratskih elita danas, kao što je, četvrt stoljeća unazad, bio krajnjom crtom odbrane socijalističko-komunističkih elita uz, kako to reče Foucault, manje modifikacije. Stoga nam preostaje jedno važno pitanje, koje se samo nametnulo usljed imigrantske krize, o budućnosti Europe, ali istom težinom i pitanje o budućnosti balkanskih nacionalizirajućih država. Ono glasi — pozajmljujem ga od Louisa Althussera — „možemo li zamisliti drugačije režime istine i drugačije forme društveno-političkog bivanja?" Težina ovog pitanja se usložnjava ako uvažimo — a ne vidim kako možemo drugačije — Berlinovu opasku da su te forme historijske i ničim nužne. Liberalno-demokratske i socijalističko-nacionalističke alternative tokom proteklog stoljeća i prvih desetljeća 21. stoljeća, izgleda da su pale na ispitu održivog režima istine; odnosno one su se pokazale samo epifenomenima nacionalizma i kapitalizma. Ako pak ne možemo zamisliti drugačije svjetove, to znači, prema Althusseru, da je hegemonijska ideologija uspjela ovladati našom imaginacijom i ako je vjerovati Foucaultu, da smo samo učestvovali u reprodukciji hegemonije sadašnjeg režima istine što Juncker čini danas dok nas upozorava na opasnost populizma. Iznova promisliti Europu, prije svega, zamisliti drugačiji svijet neizbježno bi nas dovelo do fukoovske dileme koja glasi: „ne radi se o emancipaciji istine od svakog sistema moći (što je himera, jer je istina već moć) već o odvajanju moći istine od formi hegemonije, društvene, ekonomske i kulturne, unutar koje ona operira danas"[28].

Zaključit ću sljedećim riječima: populizam kao proces propitivanja dominantne ideologije i režima istine ima emancipacijski potencijal za odvajanje moći istine od hegemonijskih formi u svom jakom egalitarističkom impulsu. On može, na žalost, skrenuti k nacionalizmu ako se ono „mi-narod" razumije u etnokulturalnim ili sličnim

---

[27] Michael Foucault u Michael P. Lynch, (ur.) *The Nature of Truth*, The MIT Press, Cambridge, London, 2001, p. 318–319.

[28] Ibid., 319.

ekskluzivističkim terminima i na taj način samo reafirmirati dati režim koji je sam izvor krize, ali isto tako on bi mogao, vodeći se zahtjevom za više demokratije, ili povesti u reforme po principu Američkog progresivističkog pokreta — premda i ovaj način samo odgađa krizu na izvjesno vrijeme jer sistem suštinski ostaje nedirnut, ili skrenuti u još uvijek neoznačeno područje ljudske slobode temeljito destabilizirajući hegemoniju. O tome govorimo kada razmišljamo o za sada značajno upražnjenom prostoru ljevice. Da li imamo „osjećane stvarnosne pretpostavke" za konstrukciju jednog novog narativa koji bi mogao ugroziti čvrsti brak između nacionalizma i kapitalizma?

Na pamet mi padaju dva skoro pa univerzalno priznata procesa koja će vrlo brzo pred nas postaviti zadatak svoje artikulacije u političku agendu: 1. Najprije, ekološka katastrofa na globalnoj razini koju uzroči kapitalističko neograničeno pustošenje planete, koje postaje egzistencijalna prijetnja ljudskoj vrsti i 2. Potom, demografski trendovi izgledni u bliskoj budućnosti, prema kojima će oko 90% stanovništva Zemlje živjeti u urbanom okruženju.

Prvi proces će vrlo vjerovatno zadati veliki udarac neoliberalnom kapitalističkom modelu proizvodnje i dominaciji njegove ideologije slobodnog tržišta, dok će drugi najvjerovatnije uzdrmati koncept nacionalne države kao drugi instrument dominacije hegemonijskih elita. Mjesto za jednu novu demokratsku kontra-silu mora se tražiti u novim formama kooperativne ekonomije i kooperativnih mnoštava kako unutar tako i između gradova. Prema Benjaminu Barberu veliki gradovi su već „značajno sposobniji nego države u zaštiti i odbrani interesa čovječanstva kao cjeline. Potencijal država da se suoče s transnacionalnim problemima stalno je potkopavan međudržavnom kompeticijom, parohijalnim interesima i teritorijalnim suverenitetom"[29].

Literatura

Barthes, Roland, *Mythologies*, The Noonday Press, New York, 1991.

Berlin, Isaiah, *The Proper Study of Mankind*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1998.

Brubaker, Rogers: *Nationalizing states in the old 'New Europe' — and the new*, *Ethnic and Racial Studies,* Vol. 19, No. 2, April 1996; pp.: 411–437.

Bugajski, Janusz: *Ekonomski neuspjeh populističke vlade vodit će dru*štvo prema nacionalizmu i rasiz*mu*, Zagreb: *Jutarnji list*, 1. 12. 2016., str. 26–27.

Gartner, Johannes Lukas (ed.), *Shifting Paradigms*, Humanity in Action, New York, 2016;

Girling, John *Myths and Politics in Western Societies,* Transaction Publishers, New Brunswick, London, 1993.

[29] *Cities as the Forerunners of the 21st Century: An Interview with Benjamin Barber*, van Lindert, Thijs u: *Shifting Paradigms*, Gartner, Johannes Lukas (ed.), Humanity in Action, New York, 2016; pp. 13–22., p. 14.

Handabaka, A.: *Viktor Orban u udžbeniku povijesti za osmi razred*, *Jutarnji list*, Zagreb, 8. 9. 2016., str. 20.
Hardt, M., Negri, A., *Mnoštvo*, Arkzin, Zagreb, 2009.
Juncker, Jean-Claude: *Govor o stanju Unije*, http://www.cnbc.com/2016/09/14/europe-faces-galloping-populism-juncker-warns-in-state-of-the-union-address.html; 2016.
Lynch, Michael P. (ur.) *The Nature of Truth*, The MIT Press, Cambridge, London, 2001.
Mowry, George E., *Theodore Roosevelt and the Progressive Movement*, Hill and Wang, New York, 1960.
Palokaj, A.: *Orban i Kaczynski traže da se provede kulturna kontrarevolucija u EU*, *Jutarnji list*, Zagreb, 9. 9. 2016., str. 22–23.
Phillips, Kevin, *American Theocracy: The Peril and Politics of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century* Viking, New York, 2006.
Pulig, Srećko: *Hrvati i Srbi kao buržoaske nacije?*, Zagreb, *Novosti*, br. 758, 27. 6. 2014. str. 14.
Przeworski, Adam, *Democracy and the Limits of Self-Government*, Cambridge University Press, 2010.
Van Lindert, Thijs: *Cities as the forerunners of the 21st century: An Interview with Benjamin Barber* in *Shifting Paradigms*, Johannes Lukas Gartner ed., Humanity in Action Press, New York, 2016, pp.: 13–22.
Vurušić, V.: *Vučić: Orban je veći lider od mene, od njega učim*, Zagreb, *Jutarnji list*, 22. 11. 2016; str. 21.

Asim Mujkić

Europe and the Western Balkans in the Populist Outfit

Author argues that populism as a process of questioning the dominant ideology and its regime of truth has, in its stronger egalitarian impulse, an emancipatory potential for, as Foucault points, the separation of the power of truth from hegemonic forms. Populism, however, due to specific historic and social contexts, may divert to nationalism once the 'we-the-people' is understood in ethnic-cultural, or in similar exclusivistic terms, and thus continue to reaffirm the regime which is the very source of crisis itself. Yet, populism, led by the demand for more democracy, could contribute to progressive reforms, as once American Progressivist Movement did. This ambivalence is very important today when we investigate the possibilities to fill out the currently emptied space of the left-wing politics. The key question according to the author is: do we have 'real preconditions' for such a construction of a new single narrative that could undermine the solid marriage between nationalism and capitalism?

Key words: populism, nationalism, liberal democracy